

Sultan III. Selim Döneminde Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik Durumu ve Alınan Tedbirler

NURULLAH KARTA

Y. Doç. Dr. | Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Tarih Öğretmenliği Birimi

Öz: Bu çalışmada, Osmanlı'da Sultan III. Selim döneminde devletin ekonomik durumunun incelenmesi amaçlanmıştır. Osmanlı'da, III. Selim döneminde sorunların artarak devam ettiği görülse de mali ve askeri açıdan önemli değişim ve dönüşümün yaşandığı görülmektedir. Sultan III. Selim diğer birçok padişahta olduğu gibi, çeşitli mali reformlara başvurmuştur. Özellikle Padişahın donanma gibi konulara özen göstermesi, finansal sorunların yaşandığı ekonomiye ek yük getirmiştir. Bu sorunların giderilmesi yönünde iki uygulama özellikle dikkati çekmektedir. Bunlar, İrad-ı Cedid Hazinesi ve Tersane-i Amire'de yapılan yenilikler idi. İrad-ı Cedid Hazinesi devlete büyük zarar veren Malikâne sisteminin tasfiye etmeyi ve tımar sistemini düzenlemeyi amaçlamıştır. Hazinenin bir diğer etkisi de Nizam-ı Cedid ordusunun giderlerinin karşılanması olmuştur. Tersane-i Amire ise, III. Selim'in donanmaya önem vermesi sebebiyle, donanmanın güçlendirilmesi, maaşların ödenebilmesi, onarımların yapılabilmesi ve yeni gemilerin inşası için gerekli olan maddi kaynakların elde edilmesine yönelik olarak kurulmuştur.

Anahtar Kelimeler: III. Selim, İrad-ı Cedid, Tersane-i Amire, ekonomi, Osmanlı ekonomik reformları.

The Economic State of Ottoman Empire during the Period of Selim III and Taken Preventative Measures

NURULLAH KARTA

Yüzüncü Yıl University, Faculty of Education, Department of History Education

Abstract: In this study, it is aimed to study the economic state of Ottoman Empire during the period of Selim III. At Ottoman Empire, even if there were increasing governmental problems, it is seen that there were important changes and reforms of the state's economic and military systems. In order to solve economic problems, as it employed by other Ottoman Sultans, various economic reform packages were employed by Selim III. Especially, Sultan's major interest with some topics such as fleet placed some extra burdens on economy during the period that the state faced with some financial problems. There were two remarkable reforms employed to compete with the economic problems during that time. They werethe reforms named as Irad-i Cedid and Tersane-i Amire. Irad-ı Cedid aimed to get rid of Malikane system which damages the economic structure of the state and design manorial system. Moreover, Irad-i Cedid was also important for paying expenses of the army called Nizam-i Cedid. As if the fleeting system was important for Selim III, the second reform called Tersane-i Amire was employed for providing financial support for making fleet system stronger, paying salaries, fixing ships and building new ships.

Keywords: Selim III, Irad-i Cedid, Tersane-i Amire, economy, Ottoman economic reforms.

Giriş

Sultan III. Selim dönemi çeşitli yönleriyle birçok araştırmacı tarafından incelenmiştir. Bu nedenle burada, siyasi gelişmeler yerine Osmanlı ekonomisinin içine düşmüş olduğu sorunları gidermek maksadıyla askeri yönlü ekonomik reformlar ve diğer mali uygulamalar üzerinde durulacaktır. Özellikle 1683 Viyana kuşatmasının başarısızlıkla sonuçlanması, yorgun düşen devleti ve ekonominin daha desantralize bir hale gelmesini engellemeyecek ölçüde iktidar gücünü zayıflatmış oldu. 1699'da Karlofça, 1718'de Pasarofça ve 1774'te de Küçük Kaynarca Antlaşmalarıyla Osmanlıların önemli ölçüde toprak kaybetmesi, devletin mali ve siyasi yönden konumunu ciddi bir şekilde sarstı¹. Küçük Kaynarca Antlaşması ile Osmanlı Devleti, hem Karadeniz'deki ticaret ve gemicilik tekelinden vazgeçtiği gibi hem de Rusya, bu antlaşma ile Osmanlı bünyesindeki Ortodoks mezhebine mensup Hıristiyanların haklarının savunulmasında kendini yetkili kılmayı sağladı².

Öte yandan, ekonomik anlayış olarak Osmanlı yönetimi "Normatif pasikasyonu" piyasa ilişkilerini düzenleme ve serveti yeniden dağıtma kapasitesinden oldukça uzak bir yapıdaydı. Nakit para ve sikke azlığı Yenidünya'dan Osmanlı imparatorluğuna akan ucuz gümüş para bolluğuna bırakmıştı. Hazinesinin taşış tedbirleri yerli ürünlerin fiyatını düşürmede başarılı oldu ise de, ihracat vergilerinin sebep olduğu saikleri engellemede yetersiz kaldı. İhraç maddeleri arasında yer alan³ el sanatlarına bağlı işkollarında durağanlığa sebep olduğu gibi bu iş kolunda çalışan insanları da ekonomik sıkıntıyla yüz yüze bırakmış oldu ve bu durum İmparatorluğu batı tarzı ekonomik sistemi benimsemeye itti⁴. Esasen kapitülasyon olarak bilinen ticaret ve yargı ayrıcalıkları uygulaması 1569'da Fransızlar'a, 1583'de İngilizler'e, 1612'de Hollandalılar'a, 1615'de Avusturyalılar'a, 1737'de İsveçliler'e 1740'da Sicilya Krallığı'na, 1746'da Danimarkalılar'a, 1761'de Prusyalılar'a, 1782'de İspanyollar'a

¹ Tim Jacoby, *Sosyal İktidar ve Türk Devleti*, Çev. Devrim Evcı, Ankara 2010, s. 88.

² Şevket Pamuk, *Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914*, İstanbul 2010, s. 198.

³ Vedat Eldem, *Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik*, Ankara 1994, s. 87

⁴ Tim Jacoby, *Sosyal İktidar*, s. 89.

ve 1783'te Ruslar'a verilmişti. Her padişah döneminde yenilenen antlaşmalar 1740 tarihinden itibaren de sürekli hale getirilmişti⁵. Zamanla kapitülasyon sistemi yerli bir kapitalist orta sınıfın ortaya çıkmasının da önüne geçerek İmparatorluk topraklarında devlet himayesinden yararlanan ve vergiden muaf olan yabancı bir sınıf ortaya çıktı ve nihayet iltizam sistemi⁶ ve bunun sonucunda devletin üretim üzerinde zayıflayan konumu yabancı tacirlere daha fazla ayrıcalıklar oluşturmaya yol açtı⁷. XVIII. yüzyılın sonunda ortaya çıkan bir başka sorun da yabancıların ve Hıristiyan reayanın devletin zayıf konumundan yararlanma çabaları idi⁸. Osmanlı İmparatorluğu'nda görevli elçi ve konsoloslar Türkçe bilmediklerinden, Osmanlı tebaasından olan gayrimüslim kimseleri (tüccar, sarraf, dülbendci) tercüman olarak kullanmalarına izin verilmişti. Daha önce kapitülasyonlarla yabancılara tanınan haklar bunlara da tanınmıştı. Böylece tercümanlar hem vergiden muaf tutuluyor, hem de reaya yükümlülüğünden kurtulmuş oluyordu⁹.

Ekonomik planda gelişen bu olumsuz olaylar devletin engellemediği bir duruma dönüşmüş ve Osmanlı tarım sistemini de derinden etkilenmişti. Çoğu kez vergisini ödemeyecek duruma gelen köylü yaşadığı topraklardan sürülmüş başıboş gezen taşralı gruplar ortaya çıkmıştır. Bu grupların varlığını oluşturan başta seban ordusu¹⁰, taşra yöneticileri ve bir kısım ayan ve sipahiden geriye kalan kimseler birlikte hareket ederek köylüden illegal yollarla vergi almaya çalışmaları devleti askeri ve diğer yönetici sınıfın itaatsizliğini sınırlamaya yönelik bir takım değişiklikler yapmaya zorladı¹¹. Özellikle 1776 yılına gelindiğinde “kapı kulu” ocaklarının en önemlisi olan yeniçeriler askerlik sanatının dışına çıkmış, esnafılık, manavlık, hamallık ve bazıları da zorbalıkla para kazanma yolunu

⁵ Y. Sezai Tezel, *Cumhuriyet Döneminin İktisat Tarihi*, Ankara 1982, s. 61.

⁶ Bkz. Mehmet Genç, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, İstanbul 2000.

⁷ Tim Jacoby, *Sosyal İktidar*, s. 89.

⁸ V. Necla Geyikdağı, *Osmanlı Devleti'nde Yabancı Sermaye 1854-1914*, İstanbul 2008, s. 27.

⁹ E. Ziya Karal, Selim III'ün Hat-tı Hümayunları- Nizam-ı Cedid- 1789-1807, Ankara 1988, s. 141.

¹⁰ Bkz. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimler ve Terimleri Sözlüğü III*, İstanbul 1993, s. 145-147.

¹¹ Tim Jacoby, *Sosyal İktidar*, s. 89-90.

seçmişlerdi. Askeri kışlalar dışında kalan yeniçeriler toplumu rahat-sız eden birtakım davranışlar sergilemekteydiler. Kimi zaman düşmana karşı savaşmadan cepheden kaçan bir duruma gelmişlerdi. Devlet mali bakımdan yeterli kaynak oluşturamadığından hazine maaş ödemelerinde zorlanmaktaydı¹². Devlet maaşları ödeme güc-lüğü çektiği için Hollanda, İspanya ve Fas'dan borç para alma giri-şiminde bulunulmuş ise de neticelenmemiştir¹³.

Sultan III. Selim, kendinden önceki padişahlar gibi, ekonomik sorunları çözmek amacıyla askeri ve diğer alanlar üzerinde bir ta-kım reformlara başvurmuştur. Söz konusu dönemde iki tane önem-li reform gerçekleştirilmiştir. Reformlardan biri İrâd-ı Cedid diğere ise Tersane-i Amire olmuştur. Askeri alanda en önemli adım olan İrâd-ı Cedid, yeni gelir denilen ve bir hazinesi olan¹⁴, özellikle devlete zarar veren malikâne sistemini tasfiye etmeye yönelikti. Bunun yanı sıra, İrâd-ı Cedid ile diğer hazinelerin ödemelerine destek olunmuş ve Nizam-ı Cedid (yeni düzen) ordusunun masrafları gibi önemli gider bu kalemden karşılanmıştır. Sultan III. Selim döneminde gerçekleştirilen reformların önemli özelliklerinden biri, reformların önem verilen alanlarda gerçekleştirilmiş olmasıdır. Bunun en önemli örneği Tersane-i Amire'nin kurulmasıdır. Donanmanın karşı karşıya kaldığı ekonomik sorunları çözdüğü oranda faaliyetlerini başarılı bir biçimde yerine getirdiği görülmüştür.

Bu makalede Sultan III. Selim döneminde İmparatorluğun ekonomik sorunları ve alınan tedbirlerin incelenmesi amaçlandığı için çalışma genel olarak iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde önce genel olarak Osmanlı ekonomisinden sonra da III. Selim döneminde devletin içine düşmüş olduğu zorluklar ve bunları aşmak için alınan tedbirlerden bahsedilmiştir. İkinci bölüm ise, III. Selim döneminde gerçekleştirilen önemli ekonomik reformlar hakkında bilgi verilmiştir. Son olarak da çalışma askeri kaynaklı

¹² Bkz. Ahmet Rasim, *Osmanlı'da Batışın Üç Evresi*, Haz. H.V. Velidedeoğlu, İstanbul 1987.

¹³ Şevket Pamuk, *Osmanlı Ekonomisi ve Kurumları*, İstanbul 2007, s. 139.

¹⁴ Carter. V. Findley, *Modern Türkiye Tarihi İslam, Milliyetçilik ve Modernlik, 1789-2007*, İstanbul 2011, s. 33.

mali reformları gerçekleştirmek ve diğer mali sorunları gidermeye yönelik finansman sağlamak üzere kurulan İrâd-ı Cedid ve Tersane-i Amire hazinelerinin fonksiyonları üzerinde durulacaktır.

1. Sultan III. Selim Öncesi Osmanlı Ekonomisi

Osmanlı İmparatorluğu maliye sistemi, İlhanlılar ile Anadolu Selçuklu Devleti tarafından kullanılan maliye sistemleri incelenerek hazırlanmıştır. Osmanlı mali sisteminde oluşturulan ilk vergi, Osman Gazi tarafından başlatılan Pazar Resmi olmuştur. Bu vergiye göre pazarda satış yapan bireyler devlete iki akçe vergi vermekteydiler. Satış yapamayan ise vergi alınmamaktadır.¹⁵

Osmanlı İmparatorluğu mali yapısı incelenirken bahsedilmesi gereken önemli bir husus da Orhan Gazi tarafından Bursa'da kurulan darphanedir. Orhan Gazi dönemi, devletin mali sisteminin genel hatlarıyla kurulduğu dönem olarak nitelendirilebilir. Devletin merkez ve eyalet teşkilatlarının kurulması ise I. Murat zamanında gerçekleştirilmiştir. Çandarlı Kara Halil ile Karamanlı Kara Rüstem tarafından ilk Osmanlı Mali Teşkilatının kurulduğu bilinmektedir¹⁶. Hazine-i Amire olarak adlandırılan devlet hazinesi Osmanlı döneminde I. Murat döneminde kurulmuş ve Sultan III. Selim dönemine kadar devletin tek hazinesi olarak faaliyet göstermiştir¹⁷. Hazine-i Amire'nin baş sorumlusu baş defterdardı. Kendisine Şikk-ı Evvel Defterdarı adı da verilmekteydi. Devlete gelen vergi kazançları bu hazinede toplanmıştır. Toplanan gelirler, devletin yapması gereken harcamalar için yine bu hazineden kullanılmıştır¹⁸. İmparatorluğun ilk yıllarından Sultan III. Selim dönemine kadar Osmanlı ekonomik yapısında meydana gelen diğer önemli gelişmeler şu şekilde sıralanabilir:

1. Fatih dönemine kadar Osmanlı İmparatorluğunda altın sik-

¹⁵ “Her kim pazarda satış yapıp para kazanırsa bunun iki akçasını versin, satamazsa hiçbir şey vermesin ve bu kuralı kim bozarsa Allah Teala da onun dinini ve dünyasını bozsun” Bkz. Ahmed Akgündüz, Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukuki Tah-lilleri, C.I, İstanbul 2006.

¹⁶ Bkz. İ. Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilatı, Ankara, 1988.

¹⁷ Halil Sahillioğlu, “Sıvış Yılı Buhranları”, *İFM*, XXVII/1, İstanbul 1969, s.67-103.

¹⁸ Cevdet Paşa, *Tarib-i Cevdet*, 12 cilt, Tertib-i Cedid, İstanbul 1303, s.79.

ke basılmamış ancak, Fatih önce Venedik ve Ceneviz altınlarını Osmanlı darphanelerinde taklit yöntemiyle bir deneme sürecine gitmiş ise de, sonradan sikke-i hasene adı altında Osmanlılar'a özgü bir altın para bastırmıştır¹⁹.

2. II. Bayezid döneminde ise; ordu ve donanmanın ihtiyacını karşılamak üzere ilk örfi vergi olan avarız resmi (ek vergi – olağanüstü vergi) ihdas edilmiştir²⁰.

3. Yavuz Sultan Selim (1512-1520) zamanında yoklama ve teftiş elemanı olarak Bakı Kulu teşkilatı kuruldu. Bakı kulları, vergi kaçacağını önlemek, ödenmeyen vergileri tahsil etmek ve Maliye memurlarının işlem ve hesaplarını denetlemekle görevliydi²¹.

4. Kanuni Sultan Süleyman döneminde de, Şeyhülislam Ebu-suud Efendi, miri arazi ile ilgili hükümleri yeniden düzenleyerek mükemmel hale getirmiştir.

5. Yine Kanuni döneminde (1527-1528) hazinenin gelir ve gider gerçekleştirmelerini gösteren kesin hesap cetvelleri düzenlenmiştir²² Ayrıca, 1535 yılında da Fransa ile ticaret anlaşması yapıldı. Ticari ve adli kapitülasyonlar verilmiş oldu²³.

6. 1580 yılına gelindiğinde de bütçe açıkları baş gösterdi. 1600'lerde açıklar bazı gelirlerin iltizama verilmesi, örfi vergilerin artırılması ve taşış (para değerini düşürme) ile kapatılmaya çalışıldı. 1653 yılında Sadrazam Tarhuncu Ahmet Paşa devletin gelir ve giderleri ile açığını ayrı ayrı göstererek ilk bütçe tasarısını düzenledi²⁴.

Osmanlı ekonomisi hakkında bahsedilmesi gereken önemli konulardan birisi de Malikâne' dir. Malikâne Sistemi mukataa adı

¹⁹ Suraiya Faroqhi, *Türkiye Tarihi 2: Osmanlı Devleti 1300-1600*, Cem Yayınevi, İstanbul 2005, s. 194.

²⁰ Erol Özbilgen, *Bütün Yönleriyle Osmanlı*, İz Yayıncılık, İstanbul 2010, s. 676.

²¹ Baki Çakır, *Osmanlı Mukataa Sistemi (XVI-XVIII. Yüzyıl)*, Kitabevi, İstanbul 2003, s. 15.

²² Ömer Lütfi Barkan, "H. 933-934 (M. 1527-1528) Malî Yılına Ait Bir Bütçe Örneği" *İFM*, Cilt XV, Sayı 1-4, (Ekim 1953-Temmuz 1954), s. 251-277.

²³ Necdet Kurdakul, *Osmanlı Devletinde Ticaret Antlaşmaları ve Kapitülasyonlar*, Döler Neşriyat, İstanbul 1981, s. 41-48.

²⁴ Charles Morawitz, *Türkiye Maliyesi*, Maliye Tetkik Kurulu Yayını, Ankara 1978, s. 9-10.

verilen ve Hazine-i Amire'ye bağlı gelir kaynaklarının ömür boyu tasarruf etme yetkisiyle özel kişilere satılması esasıdır²⁵. Mukataayı satın alan kişi hazineye “muaccele” adıyla önceden büyük bir oranda para ödüyor ve her yıl “mal” olarak ifade edilen küçük bir miblağı yıllık vergi halinde hazineye yatırıyor. Bunlar karşılıklı mukataanın hasılatı olarak mukataacıya ömür boyunca kalıyor ve devlet mukataacı ölünce mevcut mukataayı isterse başka birine satabiliyordu²⁶ Malikâne sistemi 1695 yılında uygulamaya konmuştur²⁷ Bu yönüyle Osmanlı kendine has metotlar inkişaf ettirerek dünya maliye tarihinde yerini almıştır²⁸. Malikâne Sistemi de Osmanlı Maliyesinde en önemli gelişmelerden biridir. “Malikâne Sistemi'nin amacı, istenildiği gibi işlemeyen vergi sistemi içerisindeki sorunları gidermek ve kalıcı olacak bir sistem hazırlamaktır”²⁹.

Malikâne Sistemi ilk aşamada başarılı olmuştur. Çeşitli gayrimenkullerin bireylere satılmasıyla beraber devletin ihtiyaç duyduğu para kısa vadede bulunmuştur. Fakat uzun vadede bir takım sorunları da bünyesinde barındırmıştır. Özellikle Malikânecilerin vergilerin toplanmasında hassas davranmadıkları gibi gayri resmi bir şekilde işlem yapmaktaydılar. “Bazı mukataalarda ikinci ve üçüncü elden iltizamlar bile söz konusuydu. Böylece ortaya iltizam sisteminde olduğu gibi bir malikâneci hiyerarşisi ortaya çıkmıştır”³⁰

Sultan III. Selim öncesi Osmanlı mali yapısı hakkında bahsedilmesi gereken bir diğer husus da İmdâd-ı Seferiye ve İmdâd-ı Hazariye'dir. 1718 yılında konulan İmdâd-ı Seferiye vergisiyle valilerin gerçekleştirdikleri çeşitli masraflarda usulsüzlük yapmalarının önüne geçilmesi ve devlet ile halkın arasının açılmasının engellenmesi amaçlanmıştır. Savaş zamanlarında İmdâd-ı Seferiye olarak

²⁵ Mehmet Genç, Osmanlı Maliyesinde Malikâne Sistemi”, *Türkiye İktisat Tarihi Semineri, Metinler/Tartışmalar*, Ankara 1975, s.237-282.

²⁶ BOA, MAD. Nr. 12372, s.4.

²⁷ Yavuz Cezar, *Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi*, İstanbul 1986, s.33.

²⁸ Mehmet Genç, *Osmanlı İmparatorluğunda*, İstanbul 2000, s. 99.

²⁹ Mehmet Beşirli, “Osmanlı'da Borsa: Dersaadet Tahvilât Borsası'ndan Eshâm Ve Tahvilât Borsası'na Yeni Düzenleme Girişimleri”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 19, Sayı: 1, , Elazığ 2009, s. 185-208.

³⁰ Eftal Batmaz, “İltizam Sisteminin XVIII. Yüzyıldaki Boyutları”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt XVIII, Sayı 29, t.y., s.39-51.

adlandırılan bu vergi barış zamanlarında İmdâd-ı Hazariye adını almıştır. Vergiler her altı ayda bir olmak üzere Muharrem ve Recep aylarında alınması kararlaştırılmıştır. İmdâd-ı Seferiye ve İmdâd-ı Hazariye valilerin en önemli gelir kaynakları haline gelmiştir³¹.

Sultan III. Selim'den hemen önce 1775'de uygulamaya konulan bir diğer mali sistem ise Esham Sistemidir. Aynı yıldan itibaren devlet günümüzdeki karşılığı hisse senedi olan Esham ihraç etmeye başlamıştır. Söz konusu düzenleme İmparatorluğun ekonomi açığı- nı karşılamaya yönelik yeni bir iç borçlanma yöntemiydi. Zikredilen dönemde uygulanan bir başka maliye sistemi de Büyük Mukataa olarak isimlendirilmektedir. Bu sistemde devlete ait olan herhangi bir arazi yada gelir kaynağı, belirli bir miktar kira karşılında ve belirli bir süreliğine diğer şahıslara yani ikinci, üçüncü şahıslara kiralatma şekli idi. Büyük Mukataa, Esham Sistemi ile iç içe uygulanmıştır. Böylece belirli bir gelir garanti edilmiş ve istenilen durumlarda hisse senetleri kişiler arasında tedavül edilebilmiştir³².

2. Sultan III. Selim Dönemi Osmanlı Ekonomisi

Sultan III. Selim tahta geçtiğinde öncelikle, 1790'da Zıştovi ve 1792'de de Yaş antlaşması ile Avusturya ve Rusya ile yapılan savaşları sonlandırmak oldu. Sonra padişahın devletin içine düştüğü zorluğu ve yeniçerilerin olumsuz davranışları ve savaş sırasında ortaya koydukları yetersizlikler göz önüne alındığında Nizam-ı Cedid adıyla yeni bir ordu kurulmasının zarureti ortaya çıktı. Bu yeni ordu Avrupa usulünde yetiştirilecek ve eğitilmiş asker olması sağlanacaktı. Bu yolla yeniçeriliği kaldırmayı hedeflemekte veya söz dinlemez duruma gelmiş yeniçerileri yararlanabilir hale getirmek ve ulemanın çağdışı anlayışına karşı da bir direnç ortaya koymaktı.

Sultan III. Selim'in bu yenilikleri hayata geçirmesi yanı sıra beylerbeylerinin ve sancak beylerinin veya sancaklarda onların görevlerini ifa eden vekillerinin yani mütesellimlerin ve âyânların kadılar üzerinde önceki dönemlere göre etkileri çok artmıştır.

³¹ Musa Çadırcı, *Tanzimat Dönemi'nde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, Ankara 1997, s. 147.

³² Şevket Pamuk, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi*, İstanbul 1999, s. 64.

Âyânların çok kere dışarıdan gelen eyalet ve sancak yöneticilerine olan üstünlükleri vesikalarda açıkça belirtilmektedir. Nitekim 1806 Aralık'ında âyânlar Sadrazam Hilmi Paşa'dan, Edirne valisi Abdurrahman Paşa'nın azli için söz alacak kadar ileri gitmişlerdir³³. Yönetim yetkilerinin adeta keyfi duruma getirildiği bu sırada olumsuzlukları ortadan kaldırmak için Sultan III. Selim bir hatt-ı şerif ile valilerin durumuna değinilerek değersiz ve çok zengin olmayan kişilere rütbeler verildiği, seferler sebebiyle vezirlerin sayısının arttığı, bu yüzden sancakbeyliği ile idare olunan yerlerin vezirlere verildiği, boşta kalan sancakbeylerine sancak yetişmediği belirtilmiş ayrıca, nüfuz ve kuvvetlerinin kalmadığı, tayinlerde çok fazla para alındığı, caizenin dışında başka para alınmaması, öte yandan valilerin beş seneden önce görev yerlerinden alınmaması, başka görev verildiğinde ilk caizenin, bu ikinci göreve de ait olması istenmiş bunlar yerine getirildiği takdirde ancak "derebeyi ve zaleme" kesiminin önünün alınacağı belirtilmiştir³⁴.

Padişah, bu olumsuzlukları ortadan kaldırmaya yönelik reformları hayata geçirmede yer yer menfi propagandalarla karşı karşıya kalmıştır.

Sultan III. Selim ıslahat çalışmalarında ilk karşılaştığı sorun askeri yapıyı modernleştirme zorluğudur. Fazla dikkat çekmeden makul bir yöntemle askeri yapılanmayı yenilemek üzere kara ve denizcilik okulları kurmakla işe başlamıştır³⁵.

Sultan, bu sistemi hayata geçirirken Asım 'ın belirttiğine göre³⁶ Rusya'ya karşı başarısız olan yeniçerilerin durumunu gözden geçiri-

³³ Kâmil Kepecioğlu, Bursa Kütüğü, Orhan Gazi Kütüphanesi, Yazma Eser No. 13307/I, vr. 324; Ayrıca. Bkz. Yücel Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Âyânlık*, Ankara 1994, s. 19.

³⁴ İ. Hakkı Uzunçarşılı, Kadı Abdurrahman Paşa, Belleten C. XXXV/139, Ankara 1971, s. 409-451.

³⁵ Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Çev. Metin Kırıatlı, Ankara 1998, s. 39.

³⁶ "Devlet-i Aliyyenin irad-ı kadimesi masarif-i haliyasine gayri vâfi olduğu asâkir-i cedidenin masarifine kâfi iradının tanzimi lâzime-i hâlden olmakla... hasılâtı asâkir-i cedide masarifine sarf olunmak ve Anadolu eyaletinde olan timarat tamamen canib-i miriden zabt kılınmak misullu vukuatda maddenin sebep ve hikmetinden fail bir takım cahil, bu vaz'ı, zulm-ü sarîh addetmişlerse de hüdavendigâr şehid bu gûna rey ve içtihat da zulümden bâid olduğu erbab-ı rey-i sedid indinde zâhirdir." Ahmed Asım, *Asım Tarîhi*, C. I, İstanbul 1868, s. 41.

lerek sadece timar gelirlerinin yeni ordunun ihtiyacına ayrılacağını ve eski ordunun temelini zayıflaması endişesine kapılmadan kendilerini memleketlerinde serbest bırakılması yoluna gidilecekti.

Başta Nizam-ı Cedid olmak üzere yapılan köklü değişiklikler, tam anlamı ile yerleşmemiş olsa da, II. Mahmud döneminde yapılan reformların da temelini oluşturmuştur. Nitekim III. Selim'in yaptığı yeniliklerle Tanzimat Dönemine giden yolu açarak devletin ömrünün uzamasını sağlamıştır³⁷. Sultan III. Selim'in, önemli görevlere güvendiği reformcu karaktere sahip kimseleri ataması ile yeniliğe giden yolun açılmasında etkili olduğu ileri sürülebilir³⁸. I.Abdülhamid'in vefatı sonrasında tahta geçen III. Selim Osmanlı Devleti'nin içine düşmüş olduğu sorunlar karşısında çözüm bulmak amacıyla işe devletin genel durumu hakkında rapor düzenletmekle başlamıştır.

1208 (1793/94) yılında çıkarılmış olan "Vüzerâ Kanunnâmesi" ile vezir sayısı dondurularak ve vezirlik rütbesi elde etme bazı kayıtlara bağlanmıştır³⁹. Öteden beri uygulana gelen beylerbeyi tayin olanlar devlete mansıb caizesi (rütbe hediyesi) olarak vergi ödedikleri gibi, nişancı, kisedar, reisülküttâp, divittar, tezkereci ve diğer görevlilere pek çok hediyeler öderlerdi. Bu hediyeler beylerbeyi tayin olunan kimsenin gideceği yerin gelirine göre artar veya azalır. XVIII. yüzyıl boyunca bu tip vergilerde alınan ücret çok artmıştır. Eğer beylerbeyiler sancaklarına gitmezlerse yerlerine kendisinin bir buyrultusu ile mütesellim tayin ederlerdi. Mütesellim beylerbeyi adına sancağı, idare eder ve beylerbeyine ait gelirleri toplayıp kendisine yollardı⁴⁰. Ayrıca, vilayetlerde valiler pek sık değiştirilirdi. Bir senede bir vilâyetin üç defa inhilâl ettiği vâki idi. Harcırahlar büyük bir yekûn tutar. Valiler bu paraları halktan tahsil ederlerdi." Sultan III. Selim'in bunları önlemek için bir hatt-ı hümayûn'u neşrettikten sonra mecliste alınan kararlara uyulmasını

³⁷ Bkz. Y. Çelik, *Osmanlı Tarihi*, Ankara 2013.

³⁸ Stanford Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, Çev. Mehmet Harmancı, C. I, İstanbul 1982, s. 352.

³⁹ Cezar, *Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi*, 1986, s. 67.

⁴⁰ Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğu*, s. 15.

emretmiştir⁴¹.

Bir diğer husus ise; XVIII. yüzyılda arpalık olarak verilen yerler çok artmıştı. III. Selim zamanında durumun düzeltilmesi için bir hatt-ı hümayûn yazıldı ve bir meclis kuruldu. Mecliste alınan kararların 5. Maddesinde “arpalık sahipleri arpalıklarına dindar kimseleri gönderecekler ve mahsulün beşte biri gönderilene verilecek, mütebaki ile kendilerinin geçinecekleri” belirtilmekteydi⁴². Sultan III. Selim’in genç, kültürlü ve yenilikçi bir kişiliğe sahip olması ve bunu yansıtmayı halk tarafından da önemsenmiştir⁴³.

Sultan III. Selim, 1700’lü yıllardan itibaren başa geçen tüm padişahların dönemleriyle benzer özellikler göstermesi bu dönemde Osmanlı ricalını da heyecanlandırmıştır. Daha önce reform sayılabilecek uygulamalar III. Mustafa ve I. Abdülhamid döneminde gerçekleşmişti. Donanma geliştirilmiş ve seri ateş topçuları teşkil edilerek Mühendishane-i Bahri-i Hümayun adıyla mühendislik okulu açılmıştı. 1780 ve sonrasında daimi hale gelmiş matbaalar ve bazı sanayi sektörleri vücut bulmuştu⁴⁴. III. Selim döneminde ise, askeri ve mali alanda gerçekleştirilen daha kapsamlı yenilikler ile yönetimin Osmanlı bürokrasisi üzerindeki etkisi önem kazanmıştır. Özellikle günlük hayatta ticaretle ilgilenen yeniçerilere askeri eğitimin zorunluluğu gibi uygulamalar getirilmek istenmiştir⁴⁵. Bu konuda birçok devlet adamı yeniçeri ocağının yeni bir yapıya kavuşturulması gerektiği fikrindedir⁴⁶.

Sultan III. Selim ülke içerisindeki sorunları çözebilmek için ciddi girişimlerle işe başlamış ve bu girişimler doğrudan sorunların çözümüne yönelik onun döneminde yönetimde görülen önemli yeniliklerden bazılarını şu şekilde saymak mümkündür.

1. Batıların 15.yüzyıldan beri Osmanlıda elçileri bulunmuştur.

⁴¹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Merkez ve Babriye Teşkilatı*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1988, s.196-197; Nazım Yücelt’ten nakleden, Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğu*, s. 15.

⁴² Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğu*, s.17.

⁴³ A. C. Eren, *III. Selim’in Biyografisi*, İstanbul 1964, s. 12.

⁴⁴ Carter. V.Findley, *Modern Türkiye*, s.31.

⁴⁵ Y. Yücel ve A. Sevim, *Türkiye Tarihi* (1-2-3-4), Ankara 1990, s.163.

⁴⁶ Yücel Özkaya, “III. Selim Devrinde Nizam-ı Cedid’in Anadolu’da Karşılaştığı Zorluklar”, *A. Ü. Tarîh Araştırmaları Dergisi*, C. I, Ankara 1963, s. 145-156.

Osmanlının ise batı devletlerinde sürekli elçi bulundurması III. Selim döneminde başlamıştır.

2. Askeri alanda topçu, lağımçı ve humbaracı gibi alanlarda askeri düzenlemelere gidilmiştir.
3. Mühendis Hane-i Sultani Eyüp'ten, Hasköy'e aktarılmıştır.
4. Avrupa'dan Tophane'ye mühendisler getirilmiştir.
5. Donanmada görülen eksikliklerin giderilmesi için düzenlemeler yapılmıştır.
6. Yeni askeri okullar açılmıştır⁴⁷.

Sultan III. Selim'e kadar Avrupa'da gerçekleştirilen hiçbir yenilik Osmanlılar tarafından tam anlamıyla takip edilmemiştir. Bu durum birçok konuda Avrupa'daki gelişmeleri takip etme bakımından bilgi eksikliğine neden olmuştur denilebilir. Bu dönemde ilk defa Viyana, Paris, Berlin ve Londra'ya elçiler gönderildi⁴⁸. Gönderilen elçilerin görevleri Avrupa'da gerçekleşen siyasi, askeri, bilimsel, ekonomik ve eğitimle ilgili gelişmeleri takip etmekte⁴⁹. Ayrıca, ayanlar tarafından halka baskıların uygulanması, vezirlerden kaynaklı sorunların yaşandığı süreçleri ortadan kaldırma güçlüğü, iç karışıklıklar ve savaşlar devletin hâkimiyet sağlamada bir hayli zorlandığı bir dönem olarak görülmektedir⁵⁰.

Bu sorunların yenilikleri hızlandırdığı da ileri sürülebilir. Zira III. Selim yenileşmenin belirli bir plan dâhilinde gerçekleşmesi gerektiğine inanıyordu⁵¹. Başa geçtiği sırada gönderdiği bir buyrultuda para basımevinde anapara akçası olarak 2.000 kese “enderun” ve “harem-i hümayûn” hazinesinde 150 kese kadar ve devlet hazinesinde ise para olmadığı belirtmekteydi. Bu dönemde büyük iç karışıklıkların yanı sıra Avusturya ve Rusya ile savaşın sürdüğü ve Fransız Devrimi'nin başladığı bir dönemde tahta bulunan Sultan III. Selim ordunun parasal ihtiyacını karşılamak için yoğun bir uğraş

⁴⁷ Vahit Çabuk, “III. Selim'in Islahatı Üzerine”, *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, Sayı: 51, Mart 1991, s. 42-45.

⁴⁸ Osman Özkul, *Gelenek ve Modernite Arasında Ulema*, İstanbul 2005, s. 206.

⁴⁹ Ali Rıza Şimşek, Osmanlı Ordusunda 18. Ve 19. Yüzyıllarda Yapılan Islahat Çalışmaları ve Bu Çalışmalarda Yabancı Uzmanların Rolü, *Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi*, Sakarya 2006, s. 96.

⁵⁰ Uğur Ünal, “İdari ve Sosyal Alanlarda Nizam-ı Cedid Çabaları” *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma Merkezi*, Ankara 2003, s.273-289.

⁵¹ Kenan Akyüz, *Modern Türk Edebiyatı'nın Ana Çizgileri*, İstanbul 1995, s. 8.

içerisine girdi. 1792-1793 yılları arasında yeni düzenlemelere gidilmesi gerektiği yönünde bir ferman yayınladı. Fermanda, boşalan devlet gelirleri iltizama verilmeyip doğrudan para basımevi eliyle kesime verilmesini ve buna titizlikle uygulanmasını istiyordu.

Osmanlı yöneticilerinin büyük bir bölümü bu tür gelirlerin dışında başka bir gelirleri olmadığından bu uygulama genelleşemedi. On keseden fazla olan boş gelirlerin para basımevince satışı yapıldı⁵². Bununla birlikte ordunun düzene konması, askerinin maaşı, topçu ve humbaracı ocakları ile lağımçı ocaklarının yeniden örgütlenmesi ve düzenli bir yaya ordusunun oluşturulması gibi yeni düzenlemeler uygulamaya sokuldu⁵³. Bu düzenlemelerin maliyeti yaklaşık 20.000 kese olarak hesaplanmıştı⁵⁴. Mevcut bütçenin bu uygulamaların üstesinden gelemeyeceği göz önüne alınarak, İrâd-ı Cedid adıyla bağımsız bir hazine oluşturuldu⁵⁵. Bu kaynağın sağlıklı işlemesi için “defterdar-ı şikkı sani” ve İrâd-ı Cedid defterdarlığı talimli asker nazırlığı bünyesinde birleştirildi⁵⁶.

İlerleyen dönem içerisinde İrâd-ı Cedid Hazinesi dışında 1795’te tahıl temin etme sisteminde karşılaşılan sorunları gidermek üzere zahire hazinesi kuruldu. Tersanelerin genişletilmesi finanse etmek için de 1805’te tersane hazinesi kuruldu⁵⁷.

Bu tür sistemler Osmanlı Devleti için kaçınılmaz olmuştur. Zira gelirlerin ve giderlerin birbirini karşılamadığı harcamalar içerisinde, kötüye giden ödeme dengelerini sağlamak için borçlanma vazgeçilmez bir yol haline gelmiştir.

Diğer taraftan, 1787-1792 arasında yapılan Avusturya ve Rusya savaşları, iki devlet ile çarpışmak zorunda kalan Osmanlıları büyük bir mali krizin içine sürüklemişti. Eyaletlerin başındakiler ve bölgelerinde nüfuslu ayan ve mütegalibe gibi kimseler hak ve yetkilerini kötüye kullandığından adalet mekanizması tam olarak işleme-

⁵² M. Belin, *Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Tarihi*, Çev. Oğuz Ceylan, Ankara 1999, s. 457.

⁵³ Ahmet Rasim, *Osmanlı'da Batışım*, s. 589.

⁵⁴ Belin, *Osmanlı İmparatorluğu*, s. 457.

⁵⁵ Halil İnalçık ve Donald Q., *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, C.I-II, İstanbul. 2004, s. 840.

⁵⁶ Belin, *Osmanlı İmparatorluğu*, s. 458.

⁵⁷ İnalçık ve Donald, *Osmanlı İmparatorluğu*, I, s. 840.

mekteydi. Ekonomik çöküntü ise, uzun süren savaşların da etkisiyle geniş boyutlara ulaşmış bulunuyordu⁵⁸. İstanbul'a zahire gelmez olmuş, her şeyin fiyatı üç dört kat artmıştır. Lehimin kıyyesi 18 paraya, mumun tanesi de 18 paraya çıkmıştı. Bu sıralarda yed-i vahid usulü geçerli olduğundan zahire ticareti, kapan ticaretine bağlı kalmış, fırıncıların yetersizliğini fırsat bilen birtakım Osmanlı yöneticileri devrin çıkarıcı grupları ile anlaşarak meşru olmayan yollarla zahire fiyatlarının artmasına yol açmışlardır⁵⁹. Eski ve yeni mali sorunlar dile getirilerek hazinenin giderleri gelirlerinden fazla olması, askerin ihtiyacının karşılanması için devlet gelirlerinin çoğaltılması, israfın kısılması ve bunların düzene girmesi için yeni tedbirlere başvurulması için Sultan III. Selim 26 Mart 1796'da Kanunname-i Hümayûn yürürlüğe sokmuştur⁶⁰. Buna göre; Devlet malını iflas edenlere ve zalimlere kaptırılmamasına dikkat edilecekti. Ayrıca devlet memurlarının zorla akçe toplamasından memleket harap olmuştur. Beytü'l-mal-i müslimin'e ferahlık gelmesi için devlet, on keseden fazla mukataaların geliri ve boş senetleri oldukça bunların devlet hazinesince toplanmasına özen gösterecek, halka ağır vergiler yüklemeyecektir.

Sultan III. Selim diğer yandan da Avrupa devletleri ile ilişkiler geliştirmek için yeni bir uygulamaya giderek Avrupa devletlerinde daimi elçilikler açmıştır. Temel amaç, Batı toplumlarının sahip oldukları bilgi birikimini elde etmektir. Batıların sahip oldukları bilgilerden faydalanılarak askeri, mülki, ticari ve benzeri alanlarda gerçekleştirilmesi gereken önemli değişikliklerin yapılması için reformlar hazırlanmıştı. Bu yönüyle de Avrupalılar Sultan III. Selim için reformcu padişah ifadesini kullanmaktadırlar. Ayrıca, bu dönemde devlet içerisindeki sorunların çözümüne büyük önem verilmiştir. Padişah ülkenin ileri gelen aydınlarının devlet içerisindeki eksiklikleri gösteren ve çözüm önerileri sunan raporlar hazır-

⁵⁸ Kemal Beydili, *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, Ed. Ekmelettin İhsanoğlu, IRCICA, C.I, İstanbul 1994, s. 74.

⁵⁹ Özkaya, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı Kurumları ve Osmanlı Toplum Yaşantısı*, Ankara 1985, s. 249.

⁶⁰ Bkz. Enver Ziya Karal, *Selim III'ün Hatt-ı Hümayunları, Nizam-ı Cedid, 1789-1807*, TTK., Ankara 1988.

lamalarını bizzat kendisi teşvik etmiştir⁶¹.

Özetlemek gerekirse, III. Selim döneminde Osmanlı İmparatorluğu açısından ciddi yeniliklerin yapılmaya çalışıldığı ve yeni düzen anlamına gelen Nizam-ı Cedid anlayışının yerleştirilmeye çalışıldığı görülmektedir⁶². Nizam-ı Cedid programı öncelikle askeri konulara yoğunlaşmıştır. Askeri sistem batı tarzı tekniklerin ve eğitimlerin kullanılması esas alınmış, tersane ve baruthanelerin çağın gereksinimlerine cevap verebilecek şekilde yapılandırılmasına gidilmiştir. III. Selim'in yenileşme yönelik fikirleri çok daha geniş ve kapsamlı olsa da bunların büyük bir kısmını hayata geçirememiştir. Sistem içerisinde bu yeniliklere karşı ciddi bir muhalefet ortamının da oluşması kaçınılmaz olarak ortaya çıkmıştır. Ayrıca, Fransız Devrimi sonrası gelişen süreçler müttefik durumda Fransa'nın Osmanlı toprağı olan Mısır'ı 1798'de işgal etmesi Batıyı örnek alan Sultan III. Selim'in işini bir hayli zora sokmuştur.

Bu aşamada öne çıkan husus, dönem içerisinde görülen yenilikler sadece askeri alanlarda gerçekleşmemiştir. Örnek vermek gerekirse, askeri yenilikler neticesinde ortaya çıkan maliyeti karşılanması için kurulan İrâd-ı Cedid hazine, zahire hazinesi ve tersane hazinesi ve benzeri yapılanmalar, Sultan III. Selim döneminde gerçekleştirilen yeniliklerin sadece askeri alanla sınırlı kalmadığını, yönetsel ve sosyal hayatla ilgili de birçok değişimin planlandığını ve bir kısmının gerçekleştirildiğini göstermektedir.

Sultan III. Selim tahta geçtiğinde Darbhânedeki "sermaye akçesi" olarak mevcut para toplam iki bin kise civarında idi. Bu durumda Darbhâne kuvvetlendirilerek sefer masraflarını finanse edebilecek duruma getirilmiştir⁶³. Çalışmanın bu aşamasında, önceki bölümlerde anlatılan mali sistemlere ek olarak, dönem içerisinde uygulamaya konulan iki önemli mali yapıdan bahsedilecektir. Bunlar askeri giderlerin ve özellikle vuku bulacak savaşların finansmanın sağlamak üzere özel bir fon oluşturulmak amacıyla kurulan

⁶¹ Çabuk, "III. Selim'in Islahatı Üzerine", s. 42.

⁶² Sipahi Çataltepe, 19.yy Başlarında Avrupa Dengesi ve Nizami Cedit Ordusu, *İstanbul Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü, Doktora Tezi*, İstanbul 1989, s. 60.

⁶³ Cezar, *Osmanlı Maliyesinde*, 1986, s. 99-100.

İrâd-ı Cedid Hazinesi ve Osmanlı Devleti'nin eskiden beri kara ve deniz kuvvetleri ile meşhur olduğu ve denizlerde güçlü olmanın önem ve yararı vurgulanarak donanmanın geliştirilmesi gerektiği yönünde bir kanunname ile kurulan Tersane-i Amire Hazinesi'dir⁶⁴.

3. İrâd-ı Cedid Hazinesi

Osmanlı mali sisteminde Hazine-i Amire⁶⁵ adıyla tek hazineli bir sistem uygulanmakta idi⁶⁶. Selim döneminden itibaren devletin ekonomik yapısında önemli bir değişikliğe gidildi ve bu döneme kadar uygulanmakta olan tek defterdar ile tek hazineli bir yapıdan çok defterdarlı ve çok hazineli bir döneme geçilmiştir⁶⁷. 1 Mart 1793'de kararname ile kurulan İrâd-ı Cedid Hazinesi Sultan III. Selim'in önemli mali değişikliklerinden biridir.⁶⁸

İrâd-ı Cedid Hazinesinin kurulmasındaki temel amaçlardan biri savaş gibi olağanüstü durumlarda ihtiyaç duyulacak olan paraya kaynak oluşturmaya yöneliktir. Hazine'nin temel işlevi incelendiğinde ise bu hazinenin Malikâne, Esham ve Timar sistemlerinin ıslah edilmesi için kullanıldığı görülmektedir⁶⁹. İrâd-ı Cedid Hazinesi söz konusu sorunları çözmek için kurulmuş bir fon haline gelmiştir ve arkasından Tersane ve Zahire Hazinesi uygulamaya alınmıştır. Böylece Hazine-i Âmire, İrâd-ı Cedid Hazinesi, Tersâne-i Âmire Hazinesi ve Zahire Hazinesi olmak üzere hazine ve defterdarlık sayısı dörde çıkarılmıştır⁷⁰.

İrâd-ı Cedid Hazinesi için rakı, şarap, kahve, more üzümü gibi

⁶⁴ Cezar, "Osmanlı Devleti'nin mali kurumlarından Tersane-i Âmire Hazinesi ve Defterdarlığı'nın 1805 tarihli Kuruluş Yasası ve Eki", *İFM*, XLI/1-4, (Ord. Prof. Dr. Ömer Lütfi Barkan'a Armağan), İstanbul 1984, s. 363-369.

⁶⁵ Osmanlı Devleti'nde Hazine-i Amire dışında bir de iç hazine bulunmaktaydı. Bu hazine resmi bir devlet hazinesi niteliğine sahip değil, doğrudan padişahın özel ve kişisel masraflarını karşılamaya yöneliktir. İhtiyaç duyulduğunda padişah bu hazineden borç para verebilirdi.

⁶⁶ Halil Sahillioğlu, "Sıvış Yılı Buhranları" *İFM*, XXVII/1-2, İstanbul 1969, s.97.

⁶⁷ Ziya Karamürsel, *Osmanlı Mali Taribi Hakkında Tetkikler*, Ankara 1940, s.57.

⁶⁸ BOA, Cevdet Maliye, nr. 23134; Ahmet Cevdet Paşa, *Tarib-i Cevdet*, VI, İstanbul 1303, s. 50-51.

⁶⁹ BOA, Hatt-ı Hümayun, No. 1184/1202.

⁷⁰ BOA, MAD. Defter No. 8591, s.26; Cezar, *Osmanlı Maliyesinde*, s. 151-152.

ürünlerden belirli bir miktar vergi alınması sağlanmış⁷¹ ve gelirler çoğunlukla Nizam-ı Cedit ordusunun giderleri için kullanılmıştır⁷².

Îrâd-ı Cedit çerçevesinde planlanan amaç Malikâne Sisteminin ve Esham Sisteminin ortadan kaldırılmasıydı⁷³. Şöyle ki; söz konusu bu yapılardan beklenen sonuç alınamamıştı. Özellikle bazı mukataaların giderek zarara yönelmeleri ve esham sahiplerine yapılacak faiz ödemeleri büyük bir sorun olmaya başlamıştı. Bu kapsamda bazı yeni vergiler getirilmiş ve kimi vergilere zam yapılmıştır. Îrâd-ı Cedit ile şu uygulamalar yürürlüğe girmiştir:

1. Darbhânece idare oluna gelen bazı mukataa ve tımarların idare ve iltizam işleri Îrâd-ı Cedit Hazinesine devredilmiştir.

2. Başta penbe resmi olmak üzere, Hazine-i Âmirece idare edilen bazı mukataalar Îrâd-ı Cedit Hazinesi'ne bağlanmıştır.

3. Yıllık faizi on kiseyi aşan malikâne mukataaların veya hisselelerinin mahlûl oldukça Îrâd-ı Cedit Hazinesi'nce zabt ve idaresi kuralı konmuştur.

4. Mahlûl olacak eshamın Îrâd-ı Cedit Hazinesince zabt edilmesi ve mahlûlat faizlerinin yeni hazineye tahsis olunması kuralı getirilmiştir.

5. Humbaracı tımarları Îrâd-ı Cedit Hazinesine bağlanmıştır⁷⁴.

Îrâd-ı Cedit Hazinesinin kurulmasıyla beraber devlet birçok yeni gelir kalemi elde etmiş oldu. Başlıca gelir eski kadastroların düzenlenmesinden elde edilen yeni topraklardan ve görevini yerine getiremeyen timar sahiplerinden alınan topraklardan sağlanmakta idi⁷⁵. Yeni sistemle beraber istenmeyen bazı uygulamalar kaldırılmış, yerine devletin kazançlı çıkacağı önlemler getirilmiş oldu.

⁷¹ BOA, KK, nr. 2380, s. 6–8.

⁷² TSK, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi*, C.III, 2. Kısım, Ankara 1977, s. 163.

⁷³ "... ve kablû'l-nizam Darbhâne'de olan Haremeyn mukataalarından maada, şimdiye dek Darbhâne'den zabt olunan gerek Tersane masarifince merbût ve muhtas ve gerek gay-i mecmu' mukataat ve derya zeâmet ve tımarları her ne ise... nazır-ı mümâileyh marifetiyle ilzam ve idare oluna", Îrâd-ı Cedit kanunundan naklen; Cezar, *Osmanlı Maliyesinde*, s.156.

⁷⁴ Cezar, *Osmanlı Maliyesinde*, s.156; Filiz Mandacı, *III. Selim Dönemi Osmanlı Maliyesinde İslahat Hareketleri*, Basılmamış Yüksek lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 2007, s. 75.

⁷⁵ Stanford Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, I, Çev. Mehmet Harmancı, İstanbul 1982 s. 354.

İşleyiş bakımından anlaşılması kolay bir sistem olup devletin çeşitli kalemlerden oluşan gelirlerin toplandığı bir havuz niteliğinde idi. İrâd-ı Cedid Hazinesinin yıl içinde çeşitli kalemlerden tahsil edeceği gelirleri toplanacak, yıl sonlarında hazinenin gelir-gider hesabı görülecek ve elde kalan gelir fazlaları darbhânece ayrıca tahsis olunan bir yere konup mühürlenecekti⁷⁶.

İrâd-ı Cedid Hazinesinin gelirlerinin miktarının önceden hesaplamak mümkün değildi. Bunun en önemli nedenleri, sistemin yeni olması, Malikâne ve Mukataa sistemlerini bünyesinde barındırması ve bütçe uygulamasından yoksun bir yönetim anlayışının olmasıdır. Zira Malikâne sisteminde, elde edilen geliri Malikâne sahibinin bilmesine rağmen bunu açıklamaması, yeni sistemde ne kadarlık bir gelir elde edileceğinin bilinmesini imkânsız hale getiriyordu. İrâd-ı Cedid Hazinesinin gelirleri incelendiğinde, söz konusu gelirlerinin genel olarak üç grupta toplanabileceği görülmüştür⁷⁷. Aşağıdaki tabloda İrâd-ı Cedid Hazinesi'nin gelir kalemleri gruplarına göre gösterilmiştir.

Tablo 1: İrâd-ı Cedid Hazinesi Gelir Grupları

Grup	Açıklaması	Örnek Kalemler
Birinci Grup	Esham, Malikâne Mukataa ve Tımar Zeametleri vasıtasıyla elde edilen gelirler.	Zabt edilen esham faizleri, Zabt edilen mukataa faizleri, Zabt edilen tımar-zeamet gelirleri.
İkinci Grup	İrâd-ı Cedid Hazinesi'ne tahsis olunan resimler hâsılatı.	Zecriyye resmi, Pamuk resmi, Yapağı resmi, İstefıdye resmi, Kökboya, Mazı ve tiftik resmi

⁷⁶ Karal, *Selim III'ün Hattı Hümayunları*, s.85.

⁷⁷ Mandacı, *III. Selim Dönemi Osmanlı Maliyesinde Islahat Hareketleri*, s. 78.

Üçüncü Grup	Önceden planlaması ya da tahmini yapılmamış, günün gereksinimlerine göre ortaya çıkmış olan beklenmedik gelirler.	Olağan dışı gelirler
-------------	---	----------------------

Tablo-I'den de anlaşılacağı üzere İrâd-ı Cedid Hazinesinin gelir kaynakları Malikâne Sisteminden elde edilen yıllık kazançların vergileridir⁷⁸.

Malikâne sisteminin yararlı olmadığı anlaşıldığından devlet bu sistemi bir yönüyle ortadan kaldırmayı hedeflemiştir. Malikâne Sistemi sahip olunan malın bir bireye verilmesi ve Malikâne sahibi ölünceye kadar bu mala sahip olması ve toplam getirisinin hiçbir zaman bilinmemesiydi. Aslında ekonomik yapı içerisinde devletin bu sistemi bir şekilde tasfiye etmesi gerekiyordu. Malikâne Sistemini tasfiye etmenin yolu ise İrâd-ı Cedid olmuştur. Fakat bu aşamada dikkat edilen bir diğer önemli nokta da, Malikâne Sisteminin kısa süre içerisinde ortadan kaldırılmasının ortaya çıkarabileceği sorunlardır. Diğer bir ifadeyle, Malikâne Sisteminin hemen tasfiyesi faydadan ziyade zarar verici olabilecektir.

İrâd-ı Cedid Hazinesi ile ilgili olarak ifade edilmesi gereken noktalardan biri de sistemin giderleridir. Aslında İrâd-ı Cedid Hazinesi bilindik hazinelere benzememektedir. Normalde hazinelere, bir takım giderleri karşılamak üzere kurulmuş olan sitemler olmaları nedeniyle, belirli giderleri bulunmaktadır. Diğer tarafta, İrâd-ı Cedid Hazinesinin kurulması, herhangi bir maliyetler zincirinin kurulması değil, Malikâne-Esham Sisteminin kaldırılması, tımar sisteminin ıslah edilmesi ve savaş dönemlerinde ortaya çıkacak olan masraflar için fon oluşturulması esasına dayanmaktaydı.

İrâd-ı Cedid Hazinesi vasıtasıyla elde edilen gelirler, önceden belirlenmiş bazı giderler için kullanılmamaktaydı. Elde edilen söz konusu gelirler, devletin diğer birimlerince gerekli duyulan bazı kalemlere aktarılmaktaydılar. Zaten İrâd-ı Cedid Hazinesinin kurulmasındaki temel amaçlara uygun olarak, giderlerde amaçlanan

⁷⁸ Cezar, *Osmanlı Maliyesinde*, 1986, s. 155.

durum, belirli kalemlerin giderlerinin karşılanması değil, devletin diğer mali birimlerinin desteklenmesi olmuştur⁷⁹.

Önceden belirlenmemiş olmasına rağmen gerçekleştirilen ödemeler incelendiğinde İrâd-ı Cedid Hazinesi ciddi gereksinimleri karşılamıştır. Öncelikle, hazinenin defterdarı ve memurlarının maaşları ödenmekteydi. İrâd-ı Cedid Hazinesi ayrıca Hazine-i Amire'ye büyük destek sunmuştur. Her ne kadar yasalarda, Hazine-i Amire tarafından yapılması gereken ödemelerin, söz konusu hazine tarafından yapılmasına özen gösterilmiş olsa da uygulamada birçok ödeme İrâd-ı Cedid tarafından gerçekleştirilmiştir. Örnek vermek gerekirse, İrâd-ı Cedid Hazinesi, Hazine-i Amire tarafından ödenmesi gereken Humbaracı, Lağımçı ve Topçu Ocakları masraflarında Hazine-i Amire'ye ciddi anlamda destek olmuştur⁸⁰.

Fakat bu noktada İrâd-ı Cedid masraflarını kontrol altına alan uygulamalar da görülmektedir. Özellikle bahsedilen Humbaracı, Lağımçı ve Topçu Ocakları gibi birimlerin ihtiyaçlarının giderilmesinde, İrâd-ı Cedid Hazinesi sadece savaş masraflarını karşılamaya yönelik olduğu hükme bağlanmıştır. Bu durum, İrâd-ı Cedid Hazinesinin diğer hazinelere yardım sağlamasının önünü açarken, diğer birimler tarafından suiistimal edilmesinin önüne de geçilmiş oluyordu.

Hazinenin ödemeleri arasında esham alım-satımı da bulunmaktaydı. Her ne kadar kişiler arasında esham alım satımı yasaklanmış olsa da, bireyler kendileri istemeleri durumunda esham satışlarını devlete yapabilmekteydiler. Böylece İrâd-ı Cedid Hazinesi gerekli ödemeleri yapmaktaydı. Fakat, bu ve benzeri ödemelerin yapılmasına rağmen, İrâd-ı Cedid Hazinesinin en bilinen giderleri arasında, yine Sultan III. Selim tarafından kurulan Nizam-ı Cedid askerlerinin maaşlarının barış zamanlarında ödenmesidir.

İlk başlarda asker sayısının az olması nedeniyle bu gider kalemi hazineye büyük bir etki yapmadı. Fakat ilerleyen dönemlerde Nizam-ı Cedid askerlerinin sayısında büyük bir artış yaşandı. Bu

⁷⁹ Ahmet Tabakoğlu, *Türkiye İktisat Tarihi*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2012, s.261.

⁸⁰ Tabakoğlu, *Türkiye İktisat*, s.272.

duruma ek olarak, ordunun ekmek, et, arpa ve silah gibi giderlerinin de bu hazineden karşılanmasına karar verildi⁸¹.

Tüm bunlara ek olarak, Sultan III. Selim bilindiği üzere donanmaya büyük önem vermiştir. Donanmaya önem vermesi sebebiyle bu alandaki masraflarda büyük artış görülmüştür. Söz konusu artış, durumu iyi olmayan Hazine-i Amireyi zor durumda bırakmıştır. Bu sebeple, İrad-ı Cedid Hazinesi kurulurken, askeri olmak şartıyla, gerekli durumlarda Hazine-i Amireye yardım edilmesi hükmü getirilmişti. Bu uygulama donanma masraflarının İrad-ı Cedid tarafından karşılanmasının önünü açmıştır.

Sultan III. Selim'in başa geçtiği dönemde donanmanın durumu oldukça kötü idi. Tersanelerin birçoğu işlevsizdi ve bunlar ele alınarak yeniden verimli hale getirilip, gemi üretimine başlandı⁸². Teknik yetersizliklerin yanında disiplinli olmayan personel de önemli bir sorun idi⁸³. Sorunların çözülmesi için mühendis ve eğitimcilerin tedarikine de önem verilmiştir⁸⁴. Tüm bunlar için ise önemli ekonomik kaynağa ihtiyaç duyulmuştur. III. Selim bu konuda, kuruluş amacından saptırmak bahasına da olsa İrad-ı Cedid Hazinesi'nin olanaklarından yararlandı ve yeni hazine tersâne-donanma giderlerinin finansmanına yardımcı bir kurum olarak devreye girdi. Bir süre sonra tersânenin personel giderleri İrad-ı Cedid Hazinesi'ne yüklenmiş oldu. Darbhâne'nin malî durumunun elvermediği gerekçesi ile sefere çıkacak olan donanmanın asker maaşlarının da İrad-ı Cedid Hazinesi'nce ödenmesine karar vermek zorunda kaldı⁸⁵. Tersâne ve donanma ile ilgili giderlerin zamanla artması ve bunların finansmanında Darbhâne'ye ve kuruluş amacına aykırı olarak İrad-ı Cedid Hazinesi'ne müracaat zorunda kalınması, müstakil bir Tersâne Hazinesi'nin kurulması zarureti ortaya çıkmıştır⁸⁶. Tersâne Hazinesi kurulduktan sonra, İrad-ı

⁸¹ Mandacı, III. Selim Dönemi Osmanlı Maliyesinde Islahat Hareketleri, s.74.

⁸² R. Ateşer, "Osmanlı Askeri Gücüne Yeniden Etkinlik Kazandırma Çalışmaları", 7. *Askeri Tarih Seminer Bildirileri*. Ankara 2001, s. 353.

⁸³ Karal, *Selim III'ün Hat-tı Hümayunları*, s.66.

⁸⁴ Çağatay Uluçay ve Enver Karatekin, *Yüksek Mübendis Okulu*, İstanbul 1958, s. 34.

⁸⁵ BOA, KK, nr. 2380, s.19.

⁸⁶ Mandacı, III. Selim Dönemi Osmanlı Maliyesinde Islahat Hareketleri, s.96.

Cedid Hazinesi'nce ödene gelen "gediklu" tersâne personelinin giderleri, artık bu hazine tarafından ödenmez olmuştur. Bununla birlikte yeni kurulan Tersâne Hazinesi'nin tersâne ve donanma ile ilgili tüm giderlerin finansmanını hemen üzerine aldığı anlaşılmalıdır. Müstakil bir Tersâne Hazinesi kurulmasına rağmen, Hazine-i Âmire tersâne masrafları için hâlâ küçümsenemeyecek bir tahsisat ayırmaya devam ettiği anlaşılmaktadır.

4. Tersane-i Amire Hazinesi

Osmanlı Devleti deniz gücüne büyük önem vermesine rağmen, donanmada bazı sorunlar ortaya çıkmıştı. Osmanlı donanmasının masrafları İrâd-ı Cedid Hazinesi kuruluncaya kadar donanma ve tersane görevlileri, gerekli olan ödenekleri Hazine-i Amire' den almaktaydılar. Fakat ilerleyen dönemlerde Hazine-i Amire, tersane masrafları için gerekli olan ödemeleri yapamaz hale gelmiştir⁸⁷. Mecburi harcamaları karşılamak ve kötüye giden ödeme dengelerini sağlamak için borçlanma vazgeçilmez bir yol haline gelmiştir. Borçlanma yoluna gidilmiş ise de aşırı masraflar ve keyfi harcamalar yüzünden Hazine-i Amire sorumluları tersaneler ve donanma için daha fazla bütçe ayıramayacaklarını beyan etmeye başlamışlardır. Bu durum ise dönemin yöneticilerini sorunun çözümü için yeni bir arayış içerisine sokmuştur⁸⁸.

Tüm bu sorunlara rağmen Sultan III. Selim tahta çıktığı ilk günlerinden itibaren donanmaya verdiği önemden vazgeçmemiştir. Önceleri Hazine-i Amire tarafından karşılanan masraflar, zamanla Darbhane ve İrâd-ı Cedid tarafından karşılanmaya başlanmıştır. İlerleyen dönemlerde, geliştirilen donanmanın masraflarının artması, Tersane-i Amire Hazinesinin kurulmasını kaçınılmaz kılmıştır. Netice itibariyle, Tersâne Hazinesi ve Defterdarlığı'nın resmen kuruluşu 6 Şubat 1805 tarihli özel bir kanunnâme ile gerçekleşmiştir⁸⁹. Tersâne-i Âmire Emaneti deyiminin yerine İrâd-ı Cedid ve

⁸⁷ Ali İhsan Gencer, *Babriye'de Yapılan Islahat Hareketleri ve Babriye Nezaretî'nin Kuruluşu (1789-1867)*, İstanbul 1985, s.46.

⁸⁸ Gencer, *Babriye'de Yapılan*, s.46.

⁸⁹ Cezar, "Osmanlı Devleti'nin Mali Kurumlarından Tersane-i Âmire Hazinesi ve Defterdarlığı'nın 1805 tarihli kuruluş yasası ve eki", *İFM*, XLI/1-4, s. 363-369.

Zahire Hazinesi gibi, müstakil bir Tersâne Hazinesi şeklinde ifade edilmiştir.

Tersane-i Amire temelde dört gelire sahip olmuştur. Söz konusu gelirler Kalyoncu bedelileri, Derya kalemi zemet ve tımarları, İrâd-ı Cedid Hazinesinden devredilen kalemler ile cizye, avarız ve mukataat-ı miriye mallarıdır. İlerleyen dönemlerde ise, güçlendirme çalışmaları kapsamında evkaf mukataatı zamları ve ipek resmi hasılatı gibi gelir kalemleri de hazinenin kapsamına alınmıştır. Söz konusu gelirler tamamen hazinenin kullanımına bırakılmıştır. Tersane-i Amire Hazinesi, elde ettiği söz konusu gelirlerle temelde iki ayrı gider kalemini karşılamakla yükümlü tutulmuştur. Bahse konu giderler maaş ödemeler ve tayınat masrafları ile gemi donanım, onarım ve yapım masrafları olmuştur. Tersane-i Amire Hazinesi ile ilgili olarak belirtilmesi gereken önemli bir nokta da, Sultan III. Selim döneminde hazinenin kendi işlevini rahat bir şekilde yerine getirebilmiş olmasıdır. Elde ettiği gelirler ile giderler arasında olumlu bir denge kurulmuş ve hazine işlevlerini sorunsuz bir şekilde yerine getirebilmiştir. Sultan III. Selim'den sonra Tersâne-i Amire Hazinesinin kapsamı genişletilmiştir⁹⁰.

Osmanlı İmparatorluğu'nun sistem olarak yeniden yapılandırılması bu dönemin belgelerinde sıkça dile getirildiği "her şeye nizam verme" anlayışı ile hareket edildiği anlaşılmaktadır. Nitekim reform amacıyla ortaya konulan bir çok düzenleme hayata geçirilememiştir⁹¹. Özellikle Sultan III. Selim'in yeni düzen "nizam-ı cedid" Osmanlıların rasyonelleşmeye yönelik adımların atılmasına yardımcı olmuştur denilebilir. Ayrıca, bu uygulamalar Osmanlıların kendilerine özgü alışıla gelmiş bir yapıda seyretti ise de, eski uygulamaların yerini tam anlamıyla dolduramadı denilebilir. Fakat korunan eski yapının yanında, gelişme gösteren yeni bir yapı vücut buldu. İrâd-ı Cedid ve Tersâne-i Amire adıyla oluşturulan bu yeni hazineler işlevlerini yerine getirmede kısmen başarılı oldukları söylenebilir. Ancak, finanse ettikleri askeri yapılar çok kısa bir sürede eski yapı alışkanlıklarını devam ettiren kesimler tarafından

⁹⁰ Mandacı, *III. Selim Dönemi Osmanlı Maliyesinde İslabat Hareketleri*, s.95-97.

⁹¹ Carter. V. Findley, *Modern Türkiye*, s. 34.

başarısızlığa uğratıldı. Öte yandan, yenilikleri istemeyen grupların desteği ile ortaya çıkan Kabakçı Mustafa isyanı ile Sultan III. Selim önce tahtan indirilmiş, daha sonra ise öldürülmüştür (1807). Padişah'ın tahtan indirilip öldürülmesinden sonra, reformcu devlet adamları da kaçmak zorunda kalmışlar ve reformlar birden bire kesilmek durumunda kalmıştır⁹².

Sultan III. Selim saltanatı süresince birçok 'hatt-ı hümayûn' yayınlayarak zulmün çoğaldığını ve her yerin harap olduğunu, reâyâda kuvvet kalmadığını, kadıların, naiblerin, voyvodaların, âyânların, cizyedarların etmediği zulmün kalmadığını ifade ediyordu. Saltanatının ilk günlerinden itibaren bu yolsuzlukların önlenmesi için gerekli direktifleri vererek bundan sonra rüşvet alıp, haksızlık yapanların ağır cezalara çarptırılmalarını ve meclisin toplanmasını ve karışıklıkların sebeplerini araştırmasını emretmişti⁹³. Ayverdi'nin ifadesiyle, "III. Selim devri, sanki alevi geçmiş bir ateşin kor haline gelmiş muhteşem sıcaklığı gibi idi"⁹⁴Söz konusu usulsüzlük ve haksızlık ortadan kaldırmaya yönelik yürürlüğe konulan hatt-ı hümayûnlar istenilen düzeyde yerini bulamamıştır.

Sonuç

Osmanlı İmparatorluğunda tahta çıkan padişahlarda olduğu gibi, Sultan III. Selim döneminde de devletin ekonomik durumu gözden geçirilmiş ve sorunların giderilmesi yönünde büyük çaba harcandığı görülmektedir. Elde edilen bulgular, söz konusu çabaların iki açıdan incelenebileceğini göstermektedir. Bunlardan biri, ekonomik düzenlemelerin var olan sorunlara çözmeye yönelik olmasıdır. İkinci bakış açısı ise ekonomik reformların önem verilerin konulara göre şekillendirildiğidir. Sultan III. Selim döneminin en belirgin ve en önemli uygulamalarının başında İrâd-ı Cedid ve Tersane-i Amire hazineleri gelmektedir.

Sultan III. Selim dönemi ekonomik uygulamalarının İrâd-ı Cedid ile ilişkili olarak hem kurulmasında hem de faaliyet gös-

⁹² Bkz. Y. Çelik, *Osmanlı Tarihi*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Ankara 2013.

⁹³ Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğu*, s. 174.

⁹⁴ Samiha Ayverdi, *Türk Tarihinde Osmanlı Asırları*, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul 1999, s.509.

termesinde, Malikâne sisteminin tasfiye edilmesi idi. Gerçekten yüzyılın başında büyük bir umutla uygulamaya konulan ve acil giderlerin finansmanında büyük yararları da görülen malikâne sistemi yıllar içerisinde beklenmedik bir mecraya sürüklenmiş ve vergi alanlarının devletin elinden çıkıp, bazı şahısların eline geçip onlar tarafından tahrip edilmesi sonucunu doğurmuştu. Bu beklenmedik gelişmelere rağmen, malikâne sisteminden dönüş yapmak da kolay değildi. Sistemin kendi içinde bulunan bazı açmazlar, vergi sahalarının geri alınmasını ya da daha uygun fiyat ve koşullarla yeniden satılması yollarını tıkamaktaydı. Ayrıca, diğer hazinelere de mali kaynak oluşturulması ve Sultan III. Selim dönemindeki reformların başlıca amacı idi. Sistemin aksayan yönlerinin düzeltilmesi veya yenisinin ihdas edilmesine yönelik belirtilmesi gereken ilgi alanlarına göre reformların yapılmasıdır. Bunun en güzel örneği de Tersane-i Amire' dir. Donanma masraflarının yeterince ödenememesi, donanmanın zor durumda olmasına sebep olmuştur. Masrafların ödenememesine rağmen Sultan III. Selim donanmanın öneminden vazgeçmeyerek Tersane-i Amire'yi güçlendirmeye çalışmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun karşı karşıya kaldığı askeri ve mali buhranlar, bu dönemde Avrupa'nın da başında idi. Sultan III. Selim ıslah, imar ve ihya programı ile yoğun bir çalışma ortaya koymaya çalıştı ve kısmen başarılı olduğu söylenebilir. Ancak, Nizam-ı Cedid adıyla kurulan yeni askeri yapı ve bu yapı için finansman kaynakları oluşturması, eski alışkanlıkları sürdürmek isteyen başta yeniçeriler olmak üzere, devletin üst ricalı ve bunlarla işbirliği halinde olan iltizam ve Malikâne uygulamalarından yaralanan kesim ve ulema sınıfı pek de memnun olmuş değildiler. Hatta Nizam-ı Cedid askerlerinin masraflarını karşılamak üzere yeni bir bağımsız hazine olan İrad-ı Cedide kaynak sağlanması için konulan vergilerin ağır olduğuna dair itirazlarını da bir hayli yükseltmişlerdi.

III. Selim'in reform amacıyla başlattığı bu dönüşüm yeterli iç ve dış destek olmaması ve Fransız devrimi ve etkileri sonrası Fransa'nın 1798'de Mısır'ı işgali ve ülke içerisindeki çıkar gruplarının karşı çıkması Sultan III. Selim'in tahtan indirilmesini hazırladı.

Kaynaklar

İstanbul Başbakanlık Osmanlı Arşivi

a-Maliyeden Müdevver Defterler (MAD): Defter nr. 12372, 8591.

b-Kâmil Kepeci Tasnifi Defterler (KK): Defter nr. 2 380.

c-Cevdet Maliye , Belge nr.23134, 12343.

d. Hatt-ı Hümâyun, no. 1184.

Akyüz, Kenan, *Modern Türk Edebiyatı'nın Ana Çizgileri*, İnkılap Yayınevi, İstanbul 1995.

Ateşer, R., "Osmanlı Askeri Gücüne Yeniden Etkinlik Kazandırma Çalışmaları", 7. *Askeri Tarih Seminer Bildirileri*. Ankara 2001, s. 353.

Ayverdi, Samiha, *Türk Tarihinde Osmanlı Asırları*, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul 1999.

Barkan, Ömer Lütfi , "H. 933-934(M. 1527-1528) Malî Yılına Ait Bir Bütçe Örneği" *İFM*, Cilt XV, Sayı 1-4, (Ekim 1953-Temmuz 1954), s. 251-277.

Batmaz, Eftal, "İltizam Sisteminin XVIII. Yüzyıldaki Boyutları", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, XVIII, Sayı 29 (t.y.), s. 39-51.

Belin, M., *Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Tarihi*, Çev. Oğuz Ceylan, Gündoğan Yayınları, Ankara 1999.

Beşirli, Mehmet, "Osmanlı'da Borsa: Dersaadet Tahvilât Borsası'ndan Eshâm Ve Tahvilât Borsası'na Yeni Düzenleme Girişimleri", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 19, Sayı: 1, Elazığ 2009.

Beydili, Kemal, *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, Ed. Ekmelettin İhsanoğlu IRCICA, C.I, İstanbul 1994.

Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, 12 cilt, Tertib-i Cedid, İstanbul 1303.

Cezar, Yavuz, *Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi*, Alan Yayıncılık, İstanbul 1986.

Cezar, Yavuz, "Osmanlı Devleti'nin Malî Kurumlarından Tersâne- İ Âmire Hazinesi Ve Defterdarlığının 1805 tarihli Kuruluş Yasası ve Eki", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, İstanbul 1986, s. 363-369.

Çabuk, Vahit, "III. Selim'in Islahatı Üzerine", *Türk Dünyası Tarih Dergisi*,

- 51, Mart 1991, s.42-45.
- Çadırcı, Musa, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, TTK Yayınları, Ankara 1997.
- Çakır, Baki, *Osmanlı Mukataa Sistemi (XVI-XVIII. Yüzyıl)*, Kitabevi, İstanbul 2003.
- Çataltepe, Sipahi, "19.yy Başlarında Avrupa Dengesi ve Nizami Cedit Ordusu" *İstanbul Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü Doktora Tezi*, İstanbul 1989.
- Çelik, Y., *Osmanlı Tarihi*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Ankara 2013.
- Eldem, Vedat, *Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik*, TTK Yayınları, Ankara 1994.
- Eren, A. C., *III. Selim'in Biyografisi*, Nurgök Matbaası, İstanbul 1964.
- Faroqhi, Suraiya, *Türkiye Tarihi 2. Cilt Osmanlı Devleti 1300-1600*, Cem Yayınevi, İstanbul 2005.
- Findley, Carter. V., *Modern Türkiye Tarihi İslam, Milliyetçilik ve Modernlik*, 1789-2007, Timaş Yayınları, İstanbul 2011.
- Gencer, Ali İhsan, *Babriye'de Yapılan Islahat Hareketleri ve Babriye Nezaretinin Kuruluşu (1789-1867)*, TTK Yayınları, İstanbul 1985.
- Genç, Mehmet, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2000.
- Genç, Mehmet, *Osmanlı Maliyesinde Malikâne Sistemi*, *Türkiye İktisat Tarihi Semineri, Metinler/Tartışmalar*, Ankara 1975, s.237-282.
- Geyikdağı, V. Necla, *Osmanlı Devleti'nde Yabancı Sermaye 1854-1914*, Hil Yayın, İstanbul 2008.
- İnalcık, H. ve Donald Q., *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, I-II, Eren Yayıncılık, İstanbul 2004.
- Jacoby, Tim, *Sosyal İktidar ve Türk Devleti*, Çev. Devrim Evcı, Birleşik Yayınları, Ankara 2010.
- Karal, Enver Ziya, *Selim III ün Hat-tı Hümayunları- Nizam-ı Cedit- 1789-1807*, TTK Yayınları, Ankara 1988.
- Kepecioğlu, Kâmil, *Bursa Kütüğü*, Orhan Gazi Kütüphanesi, Yazma Eser No. 13307/I, vr. 324.

- Kurdakul, Necdet, *Osmanlı Devleti'nde Ticaret Antlaşmaları ve Kapitülasyonlar*, Döler Neşriyat, İstanbul 1981.
- Lewis, Bernard, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Çev.Metin Kıratlı, TTK Yayınları, Ankara 1998.
- Maliye Bakanlığı, *Kuruluştan Tanzimata Osmanlı Maliyesi*: T. C. Maliye Bakanlığı, Ankara 2014.
- Mandacı, Filiz., "III. Selim Dönemi Osmanlı Maliyesinde Islahat Hareketleri, Basılmamış Yüksek lisans Tezi", *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Edirne 2007.
- Morawitz, Charles, *Türkiye Maliyesi*, Maliye Tetkik Kurulu Yayını, Ankara 1978.
- Özkaya, Yücel, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı Kurumları ve Osmanlı Toplum Yaşantısı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1985.
- Özkaya, Yücel, "III. Selim Devrinde Nizam-ı Cedid'in Anadolu'da Karşılaştığı Zorluklar", *A. Ü. Tarih Araştırmaları Dergisi*, I, Ankara 1963.
- Özkaya, Yücel, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Âyânlık*, TTK Yayınları, Ankara 1994.
- Özbilgen, Erol, *Bütün Yönleriyle Osmanlı*, İz Yayıncılık, İstanbul 2010.
- Özkul, Osman, *Gelenek ve Modernite Arasında Ulema*, Bir Harf Yayınevi, İstanbul 2005.
- Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimler ve Terimleri Sözlüğü* III, İstanbul 1993.
- Pamuk, Şevket, *Osmanlı Ekonomisi ve Kurumları*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2007.
- Pamuk, Şevket, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999.
- Pamuk, Şevket, *Osmanlı-Türkiye İktisadî Tarihi 1500-1914*, İletişim Yayınları, İstanbul 2010.
- Rasim, Ahmet, *Osmanlı'da Batışın Üç Evresi*, Haz. H. V. Velidedeoğlu, Bayrak Matbaacılık, İstanbul 1987.
- Sahillioğlu, Halil, "Sivış Yılı Buhranları", *İFM*, XXVII/1, İstanbul 1969, s. 67-103.

- Shaw, Stanford, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, Çev. Mehmet Harmancı, E Yayınları, İstanbul 1982.
- Şimşek, Ali Rıza, “Osmanlı Ordusunda 18. ve 19. Yüzyıllarda Yapılan İslahat Çalışmaları ve Bu Çalışmalarda Yabancı Uzmanların Rolü”, *Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi*, Sakarya 2006.
- Tabakoğlu, Ahmet, *Türkiye İktisat Tarihi*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2012.
- Tezel, Y. Sezai, *Cumhuriyet Döneminin İktisad Tarihi*, Yurt Yayınları, Ankara 1982.
- Uluçay, Çağatay ve Karatekin, Enver, *Yüksek Mübendis Okulu*, Berksoy Matbaası, İstanbul 1958.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devletinin Merkez ve Babriye Teşkilatı*, TTK Yayınları, Ankara 1988.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, “Kadı Abdurrahman Paşa”, *Belleten*, C. XXXV/139, Ankara 1971, s. 409-451.
- Ünal, Uğur, “İdari ve Sosyal Alanlarda Nizam-ı Cedid Çabaları” *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma Merkezi*, Ankara 2003.
- Yücel, Y. ve Sevim, A., *Türkiye Tarihi (1-2-3-4)*, TTK Yayınları, Ankara 1990.